

„SOLIDARNOŚĆ” ROLNIKÓW INDYWIDUALNYCH NA PODHALU, SPISZU I ORAWIE W LATACH 1980–1981

Komuniści, po zdławieniu niezależności Polskiego Stronnictwa Ludowego, poddali wieś polską próbie kolektywizacji. Traumatyczne przeżycia, zaowocowały spadkiem aktywności społecznej jej mieszkańców na wiele lat. Dopiero końcówka lat siedemdziesiątych wyzwoliła szerszą działalność nielicznych jeszcze wówczas środowisk wiejskich. Prawdziwa przemiana wsi nastąpiła w 1980 r., kiedy powstały niezależne, chłopskie związki zawodowe. Idea zrodzona w Gdańsku dotarła do najdalszych zakątków kraju, w tym na Podhale, Spisz i Orawę¹.

W organizację związku chłopskiego w różnych częściach kraju zaangażowało się wielu byłych działaczy mikołajczykowskiego Polskiego Stronnictwa Ludowego, żołnierzy Batalionów Chłopskich i Armii Krajowej, wśród nich Hanna Chorażyna, Janusz Rożek, Józef Teliga, Henryk Bąk. Inni, jak np. Stanisław Mierzwa, służyli związkowcom swoimi radami². Podobnie było na Podhalu – tu w działalność związku zaangażował się Władysław Hajnos, były członek Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” i Stronnictwa Ludowego, podczas okupacji działacz Konfederacji Tatrzańskiej, po wojnie sekretarz Powiatowego Zarządu PSL w Nowym Targu. Był on przez cały okres powojenny rozpracowywany przez bezpiekę Polski „ludowej”. Potwierdza to m.in. dotyczący go zapis SB z 1974 r.: „[...] zjawisko aktywności politycznej byłych członków mikołajczykowskiego PSL-u należy na tutejszym terenie do rzadkości. Aktualnie tylko jeden [...] Hajnos Władysław jest kontrolowany. [...] Pozostałe osoby [...] nie przejawiają żadnej aktywności politycznej”³.

Los w naszych rękach

Zanim związek rozpoczął aktywną działalność w terenie, we wrześniu 1980 r. odbyło się w Warszawie kilka spotkań, w wyniku których powołano ogólnopolski Komitet Założycielski Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników. Przyjęty statut został złożony 24 września w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie przez tymczasowego przewodniczącego

¹ Zjawisko chłopskiego ruchu związkowego na Podhalu, Spiszu i Orawie w latach 1980–1981 było przedmiotem pracy dyplomowej Jana Smarducha *Historia Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność” Podhala, Spiszu i Orawy na tle Małopolski*, Kraków 2004. Znajduje się ona w Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego (FCDCN). Autor jest byłym działaczem „Solidarności” rolniczej na tym terenie; w 2004 r. ww. pracę obronił w Akademii Pedagogicznej w Krakowie.

² AIPN Kr 0179/652, Wydawnictwo Departamentu IV MSW, Wykaz działaczy opozycji politycznej w środowiskach wiejskich, Warszawa, IX 1983.

³ AIPN Kr 08/157, Akta sprawy obiektowej krypt. „Kret” dot. inwigilacji tak zwanej „Prawicy Wiejskiej” w pow. Nowy Targ, k. 104, Nowy Targ, 10 VI 1974 r., Pismo Komendy Powiatowej MO w Nowym Targu do naczelnika Wydziału „C” KW MO w Krakowie.

Zdzisława Ostatka⁴, bo tylko ten sąd mógł go zarejestrować. Wkrótce rozpoczęto organizowanie wiejskiego związku w Małopolsce. Pierwotnie miała być jedna organizacja na całą Polskę południową – od Bielska po Krosno i od Kielc po Tatry. Najmocniej zaangażowała się w tę pracę Katarzyna Bielańska. Dzięki jej zmysłowi organizacyjnemu i rodzinnym kontaktom, w szybkim tempie przygotowano akcję informowania chłopów o powstaniu niezależnego związku zawodowego na wsi. W krótkim czasie udało się uzyskać zgodę NSZZ „Solidarność” na korzystanie z ich lokalu przy ul. Karmelickiej w Krakowie. „Solidarność” pomagała także drukować pierwsze materiały informacyjne swej młodszej siostrze. Wobec braku dostępu do mediów postanowiono, że informacje o niej będą przekazywane na wieś za pośrednictwem chłoporobotników zaangażowanych w NSZZ „S” oraz przez kurię krakowską i jej struktury parafialne⁵. W materiałach dla proboszczów rozsyłanych przez Bielańską umieszczone były wskazówki, w jaki sposób mają oni zachęcać do powoływania lokalnych kół związkowych. Znajdowały się w nich także szczegółowe instrukcje dla przyszłych organizatorów, informujące o kolejnych krokach, jakie mają podejmować. Mieli oni najpierw ogłosić termin spotkania wszystkich rolników ze wsi, zapoznać ich z postulatami wiejskiego związku i złożonym w sądzie statutem. Wszyscy zainteresowani mogli następnie podpisać deklaracje członkowskie, przygotowane wcześniej i wydrukowane w Krakowie, oraz wybrać władze koła – przewodniczącego, zastępcę i skarbnika. Po tych czynnościach delegacja koła miała pisemnie zawiadomić sołtysa wsi i naczelnika gminy. Równocześnie informowano o pierwszym zebraniu delegatów kół wiejskich i gminnych „Solidarności Wiejskiej” („SW”⁶) i spotkaniu NSZZ „S” i „SW” z Lechem Wałęsą⁷, które odbyły się 19 października 1980 r. w Krakowie. Do marca 1981 r. w Małopolsce związek posługiwał się nazwą Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników „Solidarność Wiejska”, później końcówkę nazwy zmieniono na „Rolników Indywidualnych”.

Mimo że 29 października 1980 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie odmówił rejestracji związku chłopskiego, twierdząc, iż indywidualnym rolnikom nie przysługuje prawo do zrzeszania się w związkach zawodowych, prace nad organizacją związku trwały nadal, m.in. w Małopolsce⁸. Tymczasowe władze krakowskiej „SW” zwołały na 7 grudnia 1980 r. spotkanie przedstawicieli rolników i związkowców wiejskich z całej Polski południowej. W ulotce zachęcającej wszystkich gospodarujących na ziemi do udziału w „sejmiku”, oprócz informacji o spotkaniu umieszczono apel Edwarda Małeckiego, rolnika z Korabiewicz z woj. skier-niewickiego, który kończył się wezwaniem: „Musimy zrozumieć wreszcie, że nasz los leży w naszych rękach i nikt go za nas nie odmieni”⁹.

Apel spotkał się z pozytywnym odzewem. Mimo zimowej pory spotkanie zgromadziło 7 grudnia w Krakowie przedstawicieli kół związkowych ze 150 gmin, reprezentujących teren

⁴ S. Dąbrowski, *Solidarność Rolników Indywidualnych 1976–1981*, Wrocław 1993, s. 27–28.

⁵ AIPN Kr 009/9112, Teczka pracy tajnego współpracownika Macieja Mariana Słomczyńskiego o pseudonimie „Kwaśniewski” „Lotos” [dalej Teczka pracy TW „Lotos”], t. 3, s. 230–235, doniesienie TW „Kwaśniewski”, 23 X 1980. Zbiory FCDCN, Archiwum Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność”. J. Smarduch, *op. cit.*, s. 34: cytuje słowa Jana Antoła, że do parafii na Podhalu, Spiszu i Orawie materiały te przysyłał m.in. ks. Stanisław Czartoryski, proboszcz katedry wawelskiej.

⁶ W tym tekście skrót „SW” stosuje się wyłącznie do „Solidarności Wiejskiej”, a nie do „Solidarności Walczącej”.

⁷ FCDCN, teczka 105, b.p., b.d., Ulotka informująca o rozpoczęciu działalności przez NSZZR „SW”.

⁸ AIPN BU 0982/52, t. 1, k. 9–11, Uzasadnienie postanowienia Sądu Wojewódzkiego, oddalające wniosek o rejestrację „Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników”, 29 X 1980 r.

⁹ Zbiory FCDCN, Archiwum Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność”, teczka 105.

od Bieszczad po Bielsko-Białą, a więc także spoza woj. krakowskiego, a nawet całej Małopolski. Skład Komitetu Założycielskiego „SW” na region Polski południowej z siedzibą w Krakowie poszerzono do 45 osób, reprezentujących poszczególne lokalne organizacje. Na czele nowego zarządu stanął dotychczasowy przewodniczący Komitetu Założycielskiego „SW” w Krakowie, Bronisław Łuczywo. W jego skład weszli m.in. Jan Antoń z Murzasichla i Władysław Dziubas z Białki Tatrzańskiej. Zebrani skrytykowali założenia ustawy z 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym rolników, brak rejestracji związku, blokowanie w mediach informacji o „SW”. Powołano trzy sekcje: interwencyjną, postulatowo-programową i druk. Za zasadniczy cel Komitetu uznano „zakładanie [...] Kół działających w obronie interesów rolników, opracowanie ordynacji wyborczej i przeprowadzenie wyborów do wszystkich szczebli organizacyjnych NSZZR”¹⁰. Wydany komunikat, zawierający informację o przebiegu spotkania, zakończono apelem: „Rolnicy! Zbierajcie się w grupy, twórzcie koła terenowe, radźcie, łączcie się z nami!!!”¹¹.

Podczas I Zjazdu NSZZR „SW” w Warszawie, który odbył się 14 grudnia 1980 r., chłopcy z wszystkich województw byli reprezentowani przez 1,2 tys. osób. Delegaci twierdzili, że do związku przynależy w całym kraju prawie milion osób¹². „SW” Polski południowej reprezentował na zjeździe m.in. Jan Antoń z Murzasichla, który wszedł w skład tymczasowych ogólnopolskich władz związkowych i miał bardzo duży udział w budowaniu struktur „SW” nie tylko na Podhalu, ale i w całym kraju. Pochodził z góralskiej rodziny z Bańskiej Niżnej, ukończył filologię polską na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Był blisko związany z ks. Józefem Tischnerem i przez wiele lat pracował jako redaktor w krakowskich „Wieściach”, wydawanych przez tamtejsze ZSL. W 1975 r. powrócił na Podhale, gdzie jednocześnie był rolnikiem i nauczycielem w zakopiańskiej szkole. Dzięki ks. Tischnerowi nawiązał kontakt z Wiesławem Kęcikiem, który z ramienia KOR interesował się problemami wsi. Z nim też spotkał się podczas trwania protestów na Wybrzeżu.

Zmiany w kraju zbiegły się na Podhalu z kolejną próbą poszerzenia granic Tatrzańskiego Parku Narodowego. Górale gorąco przeciwko temu protestowali. Tej sprawie było poświęcone spotkanie mieszkańców Murzasichla, które odbyło się 17 października 1980 r.; kilkanaście dni później w Czarnym Dunajcu obradowali na ten temat mieszkańcy dwudziestu podhalańskich wsi. Wysłali oni swoich reprezentantów do Warszawy na rozmowy z przedstawicielami Rady Ministrów PRL¹³.

W tym samym czasie, gdy zaostbrał się konflikt z TPN, na Podhalu zaczęły sphywać instruktaże, jak zakładać koła „SW”. A to oznaczało, że górale mogli dalej bronić swojej własności za pośrednictwem nowej struktury, mającej wsparcie w całym kraju.

Na wspomnianym zjeździe „SW” w Warszawie (14 grudnia 1980 r.) Antoń był jednym z aktywniejszych mówców. Mówił wówczas m.in. o bolączkach podhalańskich wsi. Jego także delegowano na rozprawę rewizyjną w Sądzie Najwyższym w Warszawie, która odbyła się 30 grudnia 1980 r. i 10 lutego 1981 r.¹⁴

Lokalne protesty w Ustrzykach Dolnych i Rzeszowie, spowodowane wzrostem świadomości siły organizującego się związku i ogólnego niezadowolenia spotęgowanego brakiem dobrej

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² M. Choma-Jusińska, *Niezależny Ruch Zawodowy Rolników Indywidualnych*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 1 (12), s. 46: wg autorki była to liczba znacznie przesadzona.

¹³ J. Smarduch, *op. cit.*, s. 33–34.

¹⁴ *Ibidem*, s. 34–35.

woli ze strony władz, przekształciły się w długotrwały i ogólnopolski strajk. Antoń został członkiem Komitetu Strajkowego. Później, 6 lutego 1981 r., przewodniczył delegacji chłopskiej do Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego i był sygnatariuszem porozumień rzeszowskich podpisanych 18 lutego 1981 r.¹⁵ W Rzeszowie pojawili się także inni górale, m.in.: Władysław Stachoń z Zakopanego-Olczy, Jan Pawlikowski z Małego Cichego, Władysław Dziubas z Białki, Franciszek Gał ze Stasikówki. Według informacji Służby Bezpieczeństwa z 6 lutego 1981 r., część górali, która brała udział w strajku w Rzeszowie, wróciła na Podhale, aby przygotować wyjazd większej grupy do Warszawy na rozprawę przed Sądem Najwyższym¹⁶. Dla wszystkich wyjeżdżających (ok. 120 osób) Mszę św. w intencji zarejestrowania „SW” odprawił ks. Władysław Curzydło. Wprost z kościoła górale przeszli na parking, pałac świece i śpiewając pieśni patriotyczne i religijne¹⁷. Na zachowanych w Warszawie zdjęciach, zrobionych przez funkcjonariuszy SB, widać co najmniej kilkanaście osób w strojach góralskich. Zdjęcia są na tyle wyraźne, że można rozpoznać niektóre osoby, np. charakterystyczną sylwetkę Jana Antoń¹⁸.

Koniec roku 1980 sprzyjał rozwojowi struktur „SW” Regionu Polski Południowej w terenie. Po podpisaniu porozumień rzeszowsko-ustrzyckich¹⁹ przystąpiono do organizacji struktur terenowych „SW”. Od pięciu lat istniał nowy podział administracyjny Polski na 49 województw. O ile NSZZ „S” tworzyła swe struktury według podziału administracyjnego sprzed 1975 r. (istniało wówczas 17 województw) i zorganizowana była w ramach wielkich regionów, to „SW” powoływała Wojewódzkie Komitety Założycielskie „SW”. Ostatecznie powstało ich 50, mimo że województw było tylko 49, ponieważ w Małopolsce obok WKZ w Krakowie, Tarnowie i Nowym Sączu powstał Zarząd Regionu „SW” Spiszu, Podhala i Orawy. Fakt ten został zaakceptowany przez Ogólnopolski Komitet Założycielski „SW” oraz przez zjazd zjednoczeniowy w Poznaniu w marcu 1981 r. i nowe władze Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Podhale do grudnia 1981 r. było reprezentowane na zasadach odrębnego województwa. Duży wpływ na ten podział miał fakt, że znaczna część woj. nowosądeckiego znajdowała się w diecezji tarnowskiej. Podhale, Spisz i Orawa przynależały zaś do diecezji krakowskiej²⁰.

Prawdziwy sojusz robotniczo-chłopski

Szybszy rozwój kół „SW” nastąpił na Podhalu dopiero w listopadzie 1980 r. Na przykład w Murzasichlu, jednej z prężniejszych wiosek na Podhalu, w której mieszkał Antoń, koło zostało powołane dopiero 30 listopada 1980 r. Zapisano się do niego około czterdziestu górali. Według informacji kapitana Kowalczyka z Zakopanego, w tym samym czasie koło w Zakopanem-Olczy organizował m.in. Józef Mrowiec, a miały do niego należeć m.in. następujące osiedla: Par-

¹⁵ *Ibidem*, s. 36; D. Iwaneczko, *Opór społeczny a władza w Polsce południowo-wschodniej 1980–1989*, Warszawa 2005, s. 117.

¹⁶ AIPN Kr 033/1109, Akta Kwestionariusza Ewidencyjnego SB krypt. „Jan” na Jana Antoń, k. 31, Nowy Sącz, 6 II 1981 r. Informacja zastępcy naczelnika Wydziału IV KW MO w Nowym Sączu dla Wydziału III A KW MO w Nowym Sączu.

¹⁷ Informacja udzielona przez Władysława Skalskiego, 10 XI 2005 r.

¹⁸ IPN BU 024/215, 024/216. Zdjęcia z demonstracji rolników w Warszawie, 10 II 1981 r.

¹⁹ Tzw. porozumienia ustrzycko-rzeszowskie zostały zawarte w Rzeszowie 16 II, a w Ustrzykach Dolnych 18 II 1981 r. pomiędzy strajkującymi rolnikami, zrzeszonymi w niezależnych związkach chłopskich „Solidarność”, a stroną rządową. Oprócz spraw gospodarczych domagano się m.in. rejestracji NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska”. W porozumieniu poruszono m.in. sprawy dotyczące gospodarowania ziemią, administracji gminnej, zaopatrzenia rolnictwa, spraw socjalnych wsi oraz Kościoła. Nad realizacją wykonania podpisanych ustaleń miała czuwać Komisja ds. Realizacji Porozumień Rzeszowsko-Ustrzyckich.

²⁰ J. Smarduch, *op. cit.*, s. 29.

dołówka, Obyrcyniówka, Mrowce, Klusie, Galicówka, Guty, Gawlaki, Piszczory, Janosówka, Walkosze, Stachora, Topory, Stary Młyn Wojdyły, Spyrkówka. Podawał on także, że w tym samym czasie nie zdążono jeszcze zorganizować kół w Witowie, Dzianiszu i Kościelisku²¹.

Struktura regionalna związku na Podhalu ukształtowała się ostatecznie w lutym 1981 r. W obecności ok. 2 tys. rolników, w tym 460 delegatów, 22 lutego 1981 r. – w 135. rocznicę antyaustriackiego Powstania Chochołowskiego – odbył się w Ludźmierzu I Zjazd „SW” Podhala, Spiszu i Orawy. Datę zjazdu wybrano świadomie. Był to pierwszy zjazd „wojewódzki” na terenie Małopolski. Wybrano na nim tymczasowe władze oraz delegatów na zjazd zjednoczeniowy.

W organizację tego zjazdu zaangażowało się wielu górali, m.in. Jan Antoń, Władysław Hajnos, Jan Jachymiak, Marian Pukański, Jan Wdówka, Stanisław Krupa, Franciszek Bachleda Księdzularz, Stanisław Fic. Było to wielkie wydarzenie nie tylko dla Podhala, Spiszu i Orawy, ale i całej Polski południowej. Zjazd rozpoczął się Mszą św., którą odprawił ks. Stanisław Czartoryski, homilię wygłosił ks. Józef Tischner. Wśród gości z Małopolski i całego kraju byli m.in.: ks. Czesław Sadłowski, Jan Kułaj, Bronisław Łuczywo, Józef Marcinkowski, Mieczysław Gil, Mirosław Dzielski, Wiesław Kęcik. Przybyło wielu dziennikarzy, m.in. trzy zagraniczne stacje telewizyjne²².

Na zjeździe omówiono strajk w Rzeszowie. Dużo miejsca poświęcono współpracy między „SW” a „Solidarnością” „miejską”, czyli – jak wówczas mówiono – „nowemu sojuszowi robotniczo-chłopskiemu”. Zwrócono uwagę na trudną sytuację rolnictwa i braki w zaopatrzeniu. Całe pięciostronicowe wystąpienie Antoń można znaleźć w jego kwestionariuszu ewidencyjnym „Jan”, prowadzonym przez SB. Autor, nawiązując m.in. do encykliki Jana XXIII „Mater et Magistra”, stwierdził: „[...] rolnicy powinni być twórcami i przewodnikami rozwoju gospodarczego, wzrostu kultury duchowej oraz postępu społecznego wsi. Powinni oni bowiem dobrze widzieć i wiedzieć, że praca ich jest bardzo zaszczytna. Odbyna się ona bowiem jakby w największej świątyni świata, a przedmiotem jej są najczęściej rośliny i zwierzęta, których życie będące niejako znakiem nieskończoności i poddania wyraźnym prawom pociąga bardzo do Boga, stwórcy i opiekuna”. Wskazał także na prawo naturalne, na podstawie którego rolnicy mają prawo do przeczyszczenia się w związku zawodowe²³.

Podczas zjazdu wybrano tymczasowe władze Zarządu Regionu. Na jego czele stanął Jan Antoń, wiceprzewodniczącymi zostali: Franciszek Bachleda Księdzularz i Jan Wdówka, sekretarzem Władysław Hajnos, skarbnikiem Stanisław Fic. Antoń wkrótce notyfikował wojewodzie nowosądeckiemu powołanie nowych władz związkowych²⁴.

W marcu 1981 r., wkrótce po zjeździe w Ludźmierzu, odbył się ogólnopolski zjazd w Poznaniu. Doszło na nim do zjednoczenia trzech związków chłopskich, powołano Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” Rolników Indywidualnych. Na jego czele stanął Jan Kułaj z woj. przemyskiego. Na wiceprzewodniczącego – co było docenieniem nie tylko osoby, ale także „SW” Regionu Podhala, Spiszu i Orawy – wybrano Jana Antoń.

²¹ AIPN Kr 033/1109, Akta Kwestionariusza Ewidencyjnego SB krypt. „Jan” na Jana Antoń, k. 40, Zakopane, 7 III 1981 r. Informacja zastępcy Komendanta MO w Zakopanem kpt. A. Kowalczyka dla Wydziału IV SB KW MO w Nowym Sączu.

²² J. Smarduch, *op. cit.*, s. 36–38.

²³ AIPN Kr 033/1109, Akta Kwestionariusza Ewidencyjnego SB krypt. „Jan” na Jana Antoń, k. 32–36, b.m. 22 II 1981 r. Stenogram przemówienia ob. Antoń Jana w Ludźmierzu na zjeździe delegatów chłopów z Podhala, Spiszu i Orawy, 22 II 1981.

²⁴ *Ibidem*, k. 37–38, Murzasichle, 24 II 1981 r., Pismo Jana Antoń do wojewody nowosądeckiego Antoniego Rączki.

W tej sytuacji pracę związkową na terenie Podhala, Spiszu i Orawy przejął w dużej mierze Władysław Hajnos.

Związek zajmował się wieloma sprawami. Interweniował, gdy urzędy krzywdziły rolników, udzielał porad prawnych, prowadził sprzedaż wymienną – m.in. baraniny na cement. Na zebraniach omawiano sprawy bliskie góralom, szczególnie projekty poszerzenia parku. Władze Regionu „RI” uważały, że polityka władz TPN zmierza w tym kierunku, aby „uczynić z Tatr i Podhala rezerwat, w którym górale czuliby się i traktowani byli[by] jak eksponaty muzealne”.²⁵ Związek chłopski stał się na tyle mocną siłą, że w skład Rady TPN powołano Antoła jako przedstawiciela „RI” Podhala, Spiszu i Orawy.

Latem 1981 r. Region Podhala przygotowywał II Zjazd. Odbył się on w Nowym Targu. Podczas obrad skupiono się w znacznej mierze na sprawach programowych i gospodarczych. Dzielski skrytykował w swoim wystąpieniu wielkie przedsiębiorstwa państwowe i wskazał, że przyszłością są małe, prywatne firmy. „Duszenie” prywatnej inicjatywy omówił także Hajnos. Zwrócił on uwagę na program przedwojennego ruchu ludowego, a szczególnie na agraryzm²⁶. Przypomnił, że przed II wojną światową i czasami stalinowskimi polska wieś była bogata w różnorakie inicjatywy: spółdzielnie spożywców, mleczarskie, zdrowia, kasy pożyczkowe, teatry, związki młodzieżowe itp.²⁷

Na XXXIII Zjeździe Związku Podhalań w Ludźmierzu (13–14 czerwca 1981 r.) Antoł miał – według TW „Maksymiliana” – stwierdzić, że „na Podhalu organizacja związkowa chłopów indywidualnych jest aktualnie w budowie. W tej chwili istnieje tu 90 kół »Solidarności Wiejskiej«. Wszystkie wsie Orawy należą do Związku. Pozostały nieliczne gdzieś pod Gorcami, które jeszcze nie wstąpiły do »Solidarności Wiejskiej«. Związek Podhalań i »Solidarności Wiejska« muszą iść ramię w ramię po wspólnej drodze. Trzeba poświęcić szczególnie wiele młodzieży podhalańskiej i ustrzec ją przed dalszym rozpijaniem”²⁸.

Do czasu wprowadzenia stanu wojennego zorganizowano koła w prawie wszystkich wioskach byłego pow. nowotarskiego, składającego się ze 120 sołectw w 13 gminach, zamieszkałych przez ok. 240 tys. osób²⁹. Według wyliczeń własnych, a także SB z jesieni 1981 r., „RI” w Regionie Podhala, Spiszu i Orawy liczył jesienią 1981 r. ok. 10 tys. osób³⁰.

Dzięki ks. Tischnerowi związek nawiązał kontakt z rolnikami austriackimi ze wsi Steiermark, którzy zaprosili przedstawicieli górali do siebie na pobyt szkoleniowy. Po wielu przeszkodach ze strony władz wyjazd odbył się 2 grudnia 1981 r. Wrócili oni 16 grudnia 1981 r., czyli już podczas stanu wojennego³¹.

²⁵ AIPN Kr 033/1109, Akta Kwestionariusza ewidencyjnego SB krypt. „Jan” na Jana Antoła, k. 49–50, Nowy Sącz, 28 V 1981 r. Wyciąg z notatki spisanej ze słów TW „Szczery”, 26 V 1981 r.

²⁶ Doktryna społeczna głosząca, że najważniejszą częścią gospodarki jest rolnictwo. Według niej główną warstwą narodu są chłopci. Doktrynę tę traktowano jako trzecią drogę pomiędzy kapitalizmem a socjalizmem. Na agraryzmie oparty był program SL w drugiej w połowie lat trzydziestych, a następnie PSL w latach 1945–1947.

²⁷ J. Smarduch, *op. cit.*, s. 41–42.

²⁸ AIPN Kr 0032/613, Teczka pracy tajnego współpracownika Zygmunta Alta o ps. „Maksymilian”, k. 430; doniesienie TW „Maksymilian”, 27 VI 1981 r.

²⁹ J. Smarduch, *op. cit.*, s. 39.

³⁰ AIPN 08/278, Akta sprawy obiektowej „Żywność”, t. 13, s. 306–312, Kraków, 18 II 1982, Odpowiedzi na pytania dot. „Solidarności”. Opracowanie Wydziału IV KW MO w Krakowie; AIPN 009/9112, t. 5, k. 164, 180. Doniesienia TW „Lotos”, 13 i 18 XI 1981 r.

³¹ J. Smarduch, *op. cit.*, s. 45.

Zagrożenie na odcinku wiejskim

Działalność „SW”/„RI” na Podhalu uważnie śledzili funkcjonariusze SB. Mimo rozległych zniszczeń w dokumentacji SB dotyczących inwigilacji i dezintegracji chłopskiego związku zawodowego, zachowały się niektóre dokumenty pozwalające zrekonstruować jej działalność. Opozycją na wsi zajmował się pierwotnie Wydział III A SB KW MO w Nowym Sączu. Wkrótce, w marcu 1981 r., SB – ze względu na zaangażowanie hierarchii kościelnej w organizację „SW” – przeniosła „ochronę” odcinka wiejskiego do Wydziałów IV SB KW MO, gdzie utworzono sekcje mające zajmować się „bazą”, a więc ochroną kompleksu żywnościowego i „nadbudową”, czyli zwalczaniem antysocjalistycznej działalności na wsi. W Zakopanem związkiem rolniczym zajmował się ppor. Ryszard Ścierański – kierownik Terenowej Grupy Operacyjnej Wydziału IV SB w Nowym Targu. Nadzór nad tą pracą za pośrednictwem Wydziału IV SB KW MO w Nowym Sączu sprawował z Warszawy m.in. zastępca dyrektora Departamentu IV MSW, płk Zenon Płatek. Dlatego 22 grudnia 1980 r. odbyła się w Warszawie narada naczelników Wydziałów III A SB komend wojewódzkich MO dotycząca m.in. zwalczania rodzącej się opozycji na wsi, zaś 10 stycznia 1981 r. płk Stefan Olejarz, zastępca dyrektora Departamentu III A SB MSW, skierował do poszczególnych zastępców komendantów wojewódzkich ds. Służby Bezpieczeństwa KW MO pismo, w którym zobowiązał podległe jednostki do założenia spraw obiektowych o krypt. „Solidarność Wiejska”³². Niestety, jak dotąd, nie odnaleziono akt tej sprawy – podobnie jak spraw obiektowych zakładanych przeciwko innym Wojewódzkim Komitetom Założycielskim z Małopolski. Zostały one najprawdopodobniej zniszczone na przełomie lat 1989 i 1990. Zachował się jednak dokument ukazujący cele tej operacji, za które uznawano: „[...] pełne rozpoznanie, jakie faktycznie związki i organizacje chłopskie powstały i działają [...] w ramach »Solidarności Wiejskiej«, ich cele i zadania, środki do ich realizacji, główni inspiratorzy i czołowi działacze, prasa chłopska, powiązania i inspiracje ze strony MKZ NSZZ »Solidarność Małopolska«; – prowadzenie rozpoznania operacyjnego i przeciwdziałania przed oddziaływaniem na ruch chłopski elementów i sił antysocjalistycznych pod wpływami byłych działaczy PSL i reakcyjnego kleru; – podejmowanie działań operacyjnych i wspieranie instancji partyjnych oraz władz administracyjnych w eliminowaniu z tych związków osób wrogo ustosunkowanych do ustroju rolnego PRL, polityki partii i państwa na wsi oraz osób podejmujących działania skierowane przeciwko porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu; – dokumentowanie faktów naruszania obowiązujących norm prawnych prac działaczy i członków »SW«, mogących mieć wpływ na wyeliminowanie z działania głównych inspiratorów tworzenia »SW«, – koordynacja działań operacyjnych wszystkich pionów MO i SB”³³. Do „SW” kierowano tajnych współpracowników „z zadaniami pogłębienia rozpoznania, ograniczenia wpływów osób niewygodnych z operacyjnego punktu widzenia, a w perspektywie włączenia się do działań realizowanych przez »SW« w celu jej dezintegracji”³⁴.

W drugiej połowie 1981 r. nasiliły się tendencje dezintegracyjne w wiejskim ruchu związkowym, tym bardziej że 15 sierpnia 1981 r. w Bydgoszczy doszło do powołania Rady Porozumiewawczej Samorządnych Chłopskich Związków Zawodowych „Solidarność”,

³² *Przeciw „Solidarności” 1980–1989. Rzeszowska opozycja w tajnych archiwach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, wybór i oprac. J. Draus i Z. Nawrocki, Rzeszów 2000, s. 41–43.

³³ AIPN Kr 08/278, Akta sprawy obiektowej „Żywność”, t. 13, s. 39–43, Kraków, 27 I 1981 r. „Plan kierunkowy działań operacyjnych w sprawie obiektowej krypt. »Solidarność Wiejska«, Dokument ten dotyczy co prawda „RI” na terenie woj. krakowskiego, cele inwigilacji były jednak takie same lub bardzo podobne w różnych województwach.

³⁴ *Ibidem*, s. 40.

zaś w Tarnobrzegu samodzielną działalność związkową prowadził Jan Kozłowski³⁵. W Małopolsce przez długi czas „RI” była odporna na rozłamy. Dopiero w listopadzie 1981 r. pojawiły się symptomy dezintegrujących trendów. Stanisław Domanus, były członek władz wojewódzkich „RI”, bez konsultacji z WKZ w Krakowie przystąpił do powoływania nowej struktury związkowej NSZZ Solidarność Rolników Indywidualnych Ziemi Myślenickiej. Służba Bezpieczeństwa starała się także inicjować konflikty na Podhalu. Na przykład Zygmunt Alt, czyli TW „Maksymilian”, miał antagonizować WKZ „RI” w Nowym Sączu z Zarząd Regionu „RI” na Podhalu. Otrzymał on 28 lipca 1981 r. następujące zadania od oficera prowadzącego: „I. Przeciwdziałać połączeniu się Zarządu Regionalnego NSZZ RI »SW« Podhala, Spiszu i Orawy z Zarząd Wojewódzkim – dążyć do utrzymania istniejącego rozbiccia. II. Dążyć do storpedowania pomysłu o wydawaniu własnego czasopisma przez Zarząd Wojewódzki NSZZ RI »SW«, a w wypadku niemożliwości zrealizowania tego założenia starać się odciągnąć w czasie jego powstanie. III. Rozpoznawać kandydatów mających realne szanse wejścia w skład nowo wybranych Zarządów »SW« w m-cu wrześniu br. – w miarę możliwości charakteryzować kandydatów do w/w władz”³⁶. Oprócz TW „Maksymilian” w materiałach pojawiają się informacje od innych osobowych źródeł informacji: kontaktu służbowego „Renata”, kontaktu operacyjnego „Nałęcz”, tajnych współpracowników „Władysław Góral”, „Szczerzy”, „Działacz”.

Od listopada 1981 r. na członków Zarządu RI Regionu Podhala, Spiszu i Orawy donosił także Stanisław Fic, TW „Lis” (skarbnik ZR). Wszystkie informacje przekazywał ustnie, obawiając się, że relacje pisemne zostaną wykorzystane „przeciwko niemu”³⁷.

Mimo przeciwności związek kontynuował działalność. Do Nowego Targu przyjechał (11 listopada 1981 r.) przewodniczący OKZ Jan Kułaj. Rozmawiano m.in. o wyborach do władz statutowych. Wkrótce jednak sytuacja w kraju stała się na tyle napięta, że zdecydowano się zorganizować w Krakowie zjazd przedstawicieli kół wiejskich „RI” z całej Małopolski. Spotkanie odbyło się 21 listopada 1981 r. Uczestnicy zjazdu postanowili wówczas o podtrzymaniu gotowości strajkowej, wystąpili o podniesienie cen na produkty rolne i zwiększenie dostaw węgla, sprzeciwili się planom wprowadzenia sprzedaży wiązanej: produkty rolne za produkty przemysłowe. Tego samego dnia odbyło się w Krakowie spotkanie Zarządu Regionu „S” Małopolska z przedstawicielami WKZ „RI” Kraków, Tarnów oraz Regionu Podhala, Spiszu i Orawy. Odczytano porozumienie zawarte w Gdańsku pomiędzy Komisją Krajową „S” i OKZ „RI” i omówiono podobny dokument dotyczący „S” i „RI” w Małopolsce³⁸.

Pojawiły się także tendencje integracyjne w ramach struktur „RI”. Projekt powołania struktury regionalnej, działającej równoległe z wojewódzkimi, wspierał najmocniej Jan Antoń. Z propozycją tą wystąpił 21 listopada 1981 r., twierdząc, że pozwoli to na mocniejsze wywieranie nacisku na władze państwowe. Ciało tego nie zdążono już powołać, komunikowano się jednak za pomocą Komisji Koordynacyjnej „RI” Polski Południowej, zrzeszającej przed-

³⁵ S. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 47; D. Iwaneczko, *op. cit.*, s. 126.

³⁶ AIPN Kr 0032/613, Teczka pracy Zygmunta Alta, TW „Maksymilian”, k. 460. Zadania dla TW „Maksymilian”, 28 VII 1981 r.

³⁷ AIPN Kr 0032/2187, Akta Stanisława Fica, TW „Lis”, t. 1, k. 17–21, Nowy Targ 23 XI 1981 r. Notatka służbowa ppor. Ryszarda Ścieralskiego z rozmowy ze Stanisławem Ficem. W początkach grudnia 1981 r. udało się jednak oficerowi prowadzącemu uzyskać potwierdzenie na piśmie o uzyskaniu korzyści majątkowej od SB za udzielone jej informacje.

³⁸ „Ziemia Krakowska”, 28 XI 1981, nr 3; AIPN Kr 009/9112, t. 5, s. 139. Doniesienie TW „Lotos”, 10 XII 1981 r.

stawicielei Wojewódzkich Komitetów Strajkowych „RI” z Rzeszowa, Przemyśla, Tarnowa, Krosna, Bielska-Białej, Katowic, Krakowa, Bieszczad, Podhala-Spiszu-Orawy oraz – jako obserwatorów – z Torunia i Gorzowa Wielkopolskiego³⁹.

Eskalacja protestów w całym kraju, brak postępu w rozmowach ogniwi związkowych z władzami administracyjnymi spowodowały, że Komisja Koordynacyjna „RI” Polski Południowej na posiedzeniu 11 grudnia 1981 r. zażądała nie tylko realizacji zobowiązań podjętych wcześniej przez stronę rządową, ale także zapewnienia dostępu do środków masowego przekazu i „rozpisania wolnych wyborów do Sejmu i Rad Narodowych wg demokratycznej ordynacji wyborczej akceptowanej przez Związki Zawodowe i społeczeństwo. Zapowiedziano także, że 15 grudnia 1981 r. rozpocznie się strajk kroczący na terenie Polski południowej”⁴⁰.

Zapowiedzi tych nie udało się już zrealizować, ponieważ 13 grudnia wprowadzono stan wojenny. Zawieszono działanie związku, niektórych działaczy internowano, w tym 22 małopolskich działaczy „RI”, m.in. Franciszka Bachledę Księdzularza i Józefa Mrowca. Wielu robotników i rolników znowu dzieliło wspólnotę losu, tym razem w więzieniach⁴¹.

³⁹ AIPN 009/9112, t. 5, k. 160. Doniesienie TW „Lotos”, 23 XI 1981 r.; zbiory FCDCN, Archiwum Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność”, teczka 106, Kraków, 11 XII 1981, Oświadczenie Komisji Koordynacyjnej „RI” Polski Południowej.

⁴⁰ *Ibidem*, teczka 106, Kraków, 11 XII 1981. Uchwała Komisji Koordynacyjnej „RI” Polski Południowej.

⁴¹ *Internowani z Małopolski 13 XII 1981–31 XII 1982* [w:] *Stan wojenny w Małopolsce. Relacje i dokumenty*, oprac. Z. Solak, J. Szarek, Kraków 2005, s. 406–428.